

ШАРҲ: Хоразм ПХҚТМОИ томнидан тақдим қилинган ушбу маъруза катта уқитувчи Ш.Тожиева томонидан шилаб чиқилган бўлиб, таълим жараёни психологияси ва ўқув фаолиятини бошқаришга бағишланади. 6 қисмдан иборат маъруза режасида аудитория билан ишлашнинг ижтимолий шартлари, фаол уқитиш методлари ва уларни ташкил этиш борасида мулоҳозалар ўртага ташланади.

Ш.ТОЖИЕВА

Мавзу: ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ ПСИХОЛОГИЯСИ. УҚУВ ФАОЛИЯТИ БОШҚАРИШ.

Мавзунинг долзарблиги: Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.А.Каримов Миллий истиклол мафкурасини шакллантириш ишининг ҳаётий зарурати ва долзарблиги ҳақида гапирар эканлар “Инсон шахсини психологиясини, юксак маънавий фазилатларини камол топтириш миллий истиклол мафкурасини шакллантириш ёш авлодни бой маданий меросимиз ҳамда тарихий кадриятларимизга ҳурмат-эътибор мустакил ватанимизга меҳр-муваббат руҳида тарбиялаш талаблари олдимизга мувим вазифаларни қуймоқда” деб таъкидлайдилар. Мавзу юқоридаги фикрларга асосланиб ёшларни тарбиялаш ва уларга замон талаблари асосида билим бериш учун уқитувчилар олдида катта талаблар қуюди. Замонвий уқитувчи олдида қуйиладиган энг муҳим вазифалардан бири, мутахассис сифатида уз қобилиятларини дарс жараёнида уқувчиларга тугри тақсимлай олишдир. Ушбу маъруза матни уқитувчиларга психологик билимлар асосларигина эмас, таълимни бугунги кундаги мақсад ва вазифаларини англашда ҳам ёрдам беради.

Мавзунинг мақсади: Тингловчиларда таълим жараёнини такомиллаштириш уқувчиларга таълим стандартлари асосида билим, қуникма ва малакалар беришни таъминлаш ислохотларнинг бош мақсади эканлигини қурсатиш. Таълимнинг янги усуллари билан таништириш ва уларни қўллашда уқувчиларни ёш хусусиятларини, ривожланишини, уларда психологик жараёнларини шаклланишини ҳисобга олишга эътибор бериш.

Қўйиладиган натижа:

-таълим жараёнида янги ахборот ва педагогик жараёнларини, педагогик технологияларни самарали қўллаш олиш;

-илъор педагогик технологияларни педагогик фаолиятларда қўллашга ургатиш орқали уқитувчиларнинг касб маъоратларини ошириш;

-уқитувчиларнинг уз уқувчиларини фикрлаш қобилиятларини устиришга ундаш;

-ушлаштиришлари учун уқувчиларнинг имкониятларини ҳисобга олиб уларга шароитлар яратиш бериш учун уқитувчини уз фаолиятига тугри йўналтириш;

РЕЖА:

1. Таълим мустақилликги ва шахс психологияси.
2. Аудитория билан ишлашнинг ижтимолий шартлари.
3. Фаол уқитиш методлари ва уларни ташкил этиш.
4. Дарсда мунозара, Брейнштурминг ва тренингларни ўтказиш.
5. уқув фаолиятини бошқаришда уқитувчининг ташаббусқорлиги.
6. Хулоса.

Мамлакатимиз истиклолининг энг дастлабки кунлариданок буюк маънавиятимиз ва кадриятимизни тиклаш ва янада юксалтириш ,миллий таълим-тарбия тизимини шакллантириш,заминини мустахкамлаш,уни давр талаблари билан уйғунлаштириш асосида жохон андозалари даражасига кутариш ва хар бир педагог ходимнинг вазифасига айланди.

Республикада “Таълим туърисиди”ги Конун хамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” асосида ишлай бошлаганимизга куп булгани йук.Авало,таълим тараккиётининг барча жабхоларда кузлаган бош мақсад-Республика таълимни усиб келаётган ёш авлод таълим-тарбиясининг миллий истиклол ьоялари,талабалри асосида ташкил этиш,кадам куяётган XXI аср таълимини тараккиёт,мавнавий-маданий карашлар рухида булишини энг мухими андозаларига жавоб бера оладиган даражада булишини таъминлашдир.

Аввалом бор,бу икки Конунни таълим муассасалари амалиётига татбик килиш мақсадида алохида истикбол дастури ишлаб чикилиб,Вазирлик хайъати йигилишида тасдикланди.Таълимга оид меёрий хужжатлар концепциялар,давлат таълим стандартлариталаблар укув ва дастурлари,низомлар ва бошка меёрий хужжатлар юкоридаги икки конун моддаларга мувофиклаштирилади.Республикада узлуксиз таълим тизими узил-кесил шакллантирилади.

Кадрлар тайёрлаш соъасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва маънавий-авлокий жихатдан тарбиялаш билан узвий боглик булган узлуксиз таълим тизими оркали хар томонлама баркамол шахс-фукарони шакллантиришни назарда тутди.Шу тарзда фукоронинг энг асосий конституциявий хукукларидан бири-билим олиш,ижодий кобилиятини намоён этиш интеллектуал жихатдан ривожланиш,касби буйича меҳнат килиш хукуки руёбга чиқарилади.Бунинг учун бизда имкониятлар жуда катта.Маълумки хар кандай педагогик жараённинг асосий мақсади-таълим олувчида билим,малака ва куникмалар хосил килишдир.Бу нарса маълумотлар хосил килишдир.Бу нарса маълумотлар алмашинуви оркали руй беради.Педагогик мулокат жараёнидаги маълумотлар олмашинуви асосан уч шаклда амалга оширилади.

-монолог

-диолог

-полилог

Монолог: маърузачи ёки уқитувчининг укувчилар каршисига чикиб нутк сузлаши,дарсни баён этишдир.Бу ёлатда уқитувчи маълумотларнинг асосий таянч манбаи ьисобланади ва факат ундагина фаоллик килинади.

Монолог эгаси узи мустакил тарзда маълумот мазмунини укувчиларга етказиш ва уз мавкеини таъкидлаш имкониятига эга булади.Лекин синф яъни укувчилар унга нисбатан анча пассив мавкеда буладилар ва бу нарса укувчиларда маълумотни факат кичик бир кисминигина идрок килиш ва эслаб колишга сабаб булади.Шунинг учун уқитувчи синфини фаоллаштириш учун бошка усулларни излаб топиши,изланишига тугри келади.

Диолог-укув мавзуси ёки муаммони гурух шароитида уқитувчи билан биргаликда ва хамкорликда мухокама килиш йулидир.Бу усул укувчини фаоллаштиради,синфда ижодий мухитда булиши ва фикрлар алмашинувидан ьар бир укувчининг манфаатдорлигини таъминлайди.Яъни укувчилар укув жараёнининг объектдан унинг субоектига айланадилар.Диолог жараёнида уқитувчи билан укувчилар уртасида фикрлар алмашинуви,билимларни узаро мухокама кила олиш учун реал шароит яратилади.Лекин диологни ташкил этишда уқитувчи укувчиларнинг билим ва тасаввурларини хисобга

Доска **2-расм.** Укувчилар доира шаклидаги стол
атрофида жойлашадилар ва уртага ташланган

мавзу юзасидан эркин фикр алмашиш,хаттоки
айрим ижтимоий ролларга ҳам киришиш
имкониятига эга буладилар.Хатто бошловчи
ҳам шу каторда утиради.Улар куп нарсаларини
2-расм муҳокамалар натижасида урганиб оладилар.

Доска. 3-расм.Бу куруниш мунозара
дарсларга мулжалланган.Бунда
укувчи уз фикрини дадил айтиш
3-расм учун имкониятни хис килади.

Демак,дарс мабойнида укутувчи мавзунинг характери ва уни шакллантириш лозим
булган,малака ва фазилатларга мос тарзда мунозара шароитини танлаши ва машгулотни
бошлаши лозим.

Укутувчи томонидан бериладиган муайян мақсадга қаратилган билимлар билан
бойитилган бўлиб укувчини қониктирадиган даражада бўлиш лозим.

Ходисаларнинг моҳиятини,таракқиёт Қонунларини ва чуқур ички боғланишлари
билиш,укувчиларда объектив борлигини билиб олишга,ундан узининг қундалиқ ҳаётида
фойдаланишга ёрдам беради.Билимлар мазмунининг илмий бўлиши укувчиларнинг
умумий,психологик усишига таъсир қурсатади.

Бугунги қунда укувчилар билимига бир қанча талаблар қуйилади.

- 1.Укувчилар билими системали бўлиши.
- 2.Укувчилар билими тушунарли,маълум маънога эга бўлмоғи лозим.
- 3.Укувчилар билими чуқур ва ҳар томонлама бўлмоғи лозим.
- 4.Укувчилар билими ҳаёт тажрибалари билан боғланган бўлиши лозим.

Уқиш жараёнида узлаштириш қатта аҳамиятга
эга.Билимлар,сезгилар,хотира,идроқ,тафаккур қабил психологик жараёнлар орқали
узлаштирилади.Укув материални узлаштириш,материални идроқ қилишдан
бошланади.Бу эса қузатиш орқали амалга оширилади.Укувчилар қуп нарсаларни
укутувчини нутқини этишиб идроқ қиладилар.Ҳозирги қамон таълим психологиясида
қурғазмалиқ қатта рол уйнайди.Қурғазмалиқ предмет,тасвирий,техник ва суз
қурсатмалиққа ажратилади.Предметли қурғазмалиқда табиий объектлардан тевақак
атрофдаги предметли ходисалардан фойдаланилади.Тасвирий қурғазмалиқда
расм,жадвал,макет,қарта ва бошқа маътаиаллардан фойдаланилади.Техник қурғазмалиққа
турли қилдаги техник воситалардан телевидение,радио,видео апаратлари,қомпютер ва
интернетлардан фойдаланиш қиради.Мақтабда энг қуп қулланиладиган суз
қурғазмалиқлиги бўлиб,у укутувчининг нутқидир.Суз укувчининг эмоқионал қолатига
таъсир қилиши лозим.Таълимда қурғазмали қуролларни танлай билиш уларни дарсга
туғри тақсимлай олиш қатта аҳамиятга эгадир.Укувчиларнинг билимларни узлаштириш
қиссий билишдан бошланади.Фикрлаш фаолияти эса узлаштиришни яна ҳам
бойитиборади.Фикрлаш яъни тафаккур нутқ билан боғлиқ ўлда усиб боради.Билимларни
узлаштиришда қулоса қикариш,таққослаш,умумлаштириш орқали фикр
юрйтилади.Ҳозирги даврда фаол уқитиш методлари ва улардан фойдаланиш қатта

аҳамиятга эгадир. Фаол уқитиш методларига энг аввало баҳс ва мунозара йули билан билим ва малакалар ҳосил қилиш киради. Баҳснинг самарали бўлиши энг аввало баҳслашувчиларнинг бир-бирига нисбатан фазовий жойлашувига боғлиқ.

Бир бир ўлат баҳс катнашувчиларда узиға ҳос рухий тайёргарлик ва маъсулият висиини келтириб чиқаради. Уқувчилар доира шаклида стол атрофида жойлашадилар, уртаға ташланган мавзу юзасидан эркин фикр алмашиниш имкониятига эға буладилар. Утиришда кетма-кетлик булса улар бир- бирларининг юзини кура олмайдилар, баҳслашиш қийинлашади. Агар баҳслашувчилар гуруҳи каттарок ҳажмда булса, бунда баҳс гуруҳи шартли равишда 3 гуруҳға булинади.

Биринчи гуруҳ-”фикрларни жамловчилар” генераторлар гуруҳи.

Иккинчиси-”Танкидчилар гуруҳи”

Учинчи гуруҳ-”фикрларни тезлатувчилар” анализаторлар гуруҳи.

Ҳар бир гуруҳнинг узиға ҳос функциялари бор генераторлар уртаға ташланган муаммо ёки баҳс мавзуси бўйича узларидаги барча фикрларни уртаға ҳолис ташлайдилар. Гуруҳ аъзоларидан бири-лидер фикрларни жамлаб баён қилади. Сунгра уйинга “танкидчилар” киришади. Уларнинг вазифаси-эшитган фикрларига танкидий муносабат билдириш уларнинг магазини ва пучак фикрларни саралаш. Навбат катализаторларға генераторларға бериб борилаверади. Бошловчи уларнинг орасида утиради.

Шунингдек дарсда мунозара брейнштурминг ва тренинглар утказиш ҳам катта аҳамиятга эға. Тугри ташкил этилган брейнштурмингнинг амалий афзаллиги куп. Факат бунда қуйидагиларға риоя қилиш керак.

1. Жумлалар жуда қиска, асосланиши шарт эмас.

2. Бир қандай жумла ёки фикр танкид қилиниши мумкин эмас яъни фикрлар танкиддан ҳоли.

3. Мантикий фикрлардан кура фантастик ёки куккисдан, тасодифан мияда пайдо булган фикр муҳимрок.

4. Фикр ёки билдирилган қиска мулоҳаза қайд этилади.

5. Билдирилган фикр ёки гоғлар у ёки бу иштирокчини қиб ажратилмайди яъни улар муаллифсиздир.

6. Фикр ёки яхши гоғларни танлаш гуруҳнинг норасмий лидерлари томонидан амалға оширилади.

Баҳс иштирокчилари ҳаяжонланмасликлари узларини йукотиб қуймасликлари учун узларини эркин тутишлари учун психогимнастик машқлар утказилади. Уқувчилар гуруҳ аъзолари билан саломлашиши, гаплашиши мумкин. Булар тренинглар қиб айтилади. Бунинг учун уқувчиларға саволлар мавзулар олдиндан берилиши мумкин. Уқувчиларнинг фан асосларини эғаллаши педагогик психологик факторларға боғлиқдир.

Биринчиси диққат билан боғлиқ булган фаолият уқувчиларнинг диққати уқув ишиға жиддий қаратилгандагина уқув материалларини тула англаб ва мустаҳкам узлаштириб олинади. Шу билан бирға ана шу узлаштириш жараёнида диққатнинг узи ўам ушиб барқарорлашиб боради. Таълимнинг активлаштирувчи турли методларидан ва уқувчиларнинг диққатини ақлий фаолиятға қарата оладиган усуллардан усталик билан фойдаланганда уқувчиларнинг барқарор диққатини сақлаб туриш мумкин. Уқитувчиларнинг дарс жараёнида қуллайдиган усуллари уқувчиларнинг ёш ва индивидуал ҳусусиятларига мос қелиши лозим. Уқитишни узлаштириш қизиқишға

боглив.Укувчи кизикиши учун яхши тушиниши керак.Шунингдек узлаштиришда хотира
вам катта аъамиятга эга.Бунда мазмун такрорлаш катта рол уйнайди.Билимларни
узлаштириш жараёнида укувчиларда илмий тушунчаларгина эмас куникма ва малакалар
хам хосил килинади.Куникма турли йуллар билан хосил килинади баъзи куникма таклид
килиш йули билан баъзи харакатларини синаб ва бажариб куриш оркали.

Таълимдаги малака машк килиш натижасида эгаллаган автоматлаштирилган укиш
харакатидир.Таълим жараёни тугри бошқаришни талаб килади.Бошқариш 3 турда амалга
оширилади:

- 1.Авторитар бошқариш
- 2.Анархиклик бошқариш
- 3.Демократик бошқариш.

Укув фаолиятида авторитар бошқарувчилар уз кул остидагилар фаолиятига жавоб
беради хамма мавжуд ахборотларни узи оркали утказишга харакат килади.Актив фаолият
олиб бориб укувчиларни уз оркасида эргаштирадилар ва активлаштирадilar.Анархиклик
бошқарувчилар ишда фаоллик курсатмайдilar факат ахборот манбаи булиб хизмат
киладilar улар ташқаридан курсатиладиган таъсирга мойил буладilar.

Демократик бошқаришлар уз фаолиятини укувчилар жамоасига суянган ъолда олиб
борадилар.Фаолият учун жавобгарликни укувчилар орасида таксимлайдилар жамоа
аъзолари фикрларига кулок соладilar,яхшиларни рағбатлантирадilar.Лекин бугунги
бизни укувчиларимиз демократик рағбарликка тайёрми?,уни кутара оладilarми, йук
албатта бугунги укувчилар назорат ва эътиборни яхши курадilar,назоратни сал
сусайтирсанг турли номаъкул ишларга кул урадилар.Шунинг учун хозирча авторитар
бошқаришни яхши йулга куяйлик.Бунинг учун укутувчи чаккон укувчилар жамоасини
узига буй сундilar оладиган ташаббускор булиши лозим.

Мавзу юзасидан таянч сузлар: аудитория,фаол
укитиш,мунозара,брейнштурминг,тренинг,монолог,диалог,полилог.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.И.А.Каримов “Ўзбекистон ХХІ асрга интиломда” Т-1999 йил.
- 2.Андреева Г.М. “Социальная психология” Учебник-М 1999й
- 3.Каримова В.М. “Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт” Т-1999й
- 4.Каримова В.М. “Аудиторияда бахс-мунозарали дарсларни ташкил этишнинг
психологик техникаси” Т--2000й.
- 5.В.М.Каримова,Ф.А.Акрамова “Психология” (маърузалар матни)
- 6.Немов Р.С. “психология “ -Кн.1-Москва-1998г
- 7.Каримова В.М “Ижтимоий психология” Тошкент-1994й
8. И.А.Каримов “Баркамол авлод-Ўзбекистон тараккиётнинг пойдевори”-Т-1999й

Мавзу юзасидан тестлар:

1. Педагогик мулокат жараёнидаги маълумотлар алмашинуви нималар оркали амалга
оширилади.
- А)Монолог,диалог,полилог
Б)Диккат,хотира,нутк

В)Узаро муносабат,фикрлаш.

Г)Тафаккур,диккат,хотира

Д)Нутк,монолог,хотира.

2.Таълим жараёнида бошқаришнинг кандай турлари мавжуд.

А)Ижтимоий,иктисодий

Б)Автоматлашган системалаштирилган

В)Авторитар,анархиклик,демоакратик.

Г)Маънавий,марифий

Д)Демократик,автоматлашган,ижтимоий.

3.Бола шахсини шаклланишида қайси омиллар етакчи рол уйнайди.

А)Табиий омиллар

Б)биологик

В)Ижтимоий

Г) Иктисодий

Д)Хукукий

4.Таълим жараёнида узлаштирмовчи укувчига жазо куллаш мумкинми?

А) Ха

Б)Йук

В)Шарт-шароитга қараб

5. Қачон таълим укувчининг ақлий ривожланишига самарали таъсир утказа олади?

А) Таълим тугри ташкил қилинганда

Б)Дарс мақсадга қаратилганда

В)Якка тартибда укувчи билан ишлаганда

Г)Ноанъанавий дарсда

Д)Укувчи қизиқканда.

6. Таълимнинг мувоффақияти нималарга боғлиқ?

А)мактабнинг моддий материал базасига

Б)Дарс мазмунига,укувчининг қобилиятига

В)Таълим мазмунига,укитувчининг маҳоратига

Г)Укувчининг қизиқишига.

Д)Ҳаммаси тугри

7.Дарсда фикр алмашиш қандай шаклда амалга ошади.

А)Нутқ орқали

Б)Савол жавоб шаклида

В)Мунозарага қиришиш орқали

Г)Муомала орқали

Д)Текширув оркали.

8.Замонавий уқитувчининг психограммаси нима?

А)Замонавий уқитувчининг психологик хусусиятлари йиғиндиси.

Б)Уқитувчининг психик касалликлари шахсий варақаси

В)Диагностик маълумотлар

Г)Уқитувчи тугрисидаги маълумотлар.

Д)Ўаммаси туъри.